

TABAKÂT-I NÂSİRÎ

(*Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*)

MÎNHÂC-I SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ

Çeviri ve Notlar

Doç. Dr. Mustafa UYAR

ÖTÜKEN

DOÇ. DR. MUSTAFA UYAR; 1977 yılında doğdu. 1999 yılında *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü*'nden mezun oldu. Aynı yıl, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı*'na Araştırma Görevlisi olarak giren Uyar, 2002 yılında *İlhanlı Devleti'nde Argun Dönemi (1284-1291)* başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2003 yılında *Şam Üniversitesi*'ne bağlı *Arabic Teaching Institute*'te bir yıl süre ile Arapça; 2005'te ise *Tehran Dehkhoda Institute*'te ileri düzey Farsça dil eğitimi aldı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*'nde sürdürdüğü doktora çalışması sırasında *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı* konulu tezini 2007 yılında tamamladı. 2009 yılında *Ankara Üniversitesi*'nde Yardımcı Doçentlik'e atanan Uyar, 2011 yılında *TUBİTAK* bursuyla doktora sonrası çalışmalarını yürütmek üzere *Yale University, Council on Middle East Studies*'te bulundu. 2013 yılında Doçent unvanı almaya hak kazanmış olup aynı tarihten itibaren *Taiwan National Chengchi University, Turkish Language and Culture Department*'ta misafir öğretim üyesi statüsünde ders vermektedir. İngilizce, Arapça ve Farsça bilen Doç. Dr. Mustafa Uyar, Ortaçağ Moğol ve Türk tarihi üzerine kitap ve makaleler kaleme almış, çeviriler yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
-------------	----

GİRİŞ

Müellif Mînhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî ve Eseri <i>Tabakât-i Nâsırî</i>	13
A) Mînhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî.....	15
B) Mînhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî'nin Eseri: <i>Tabakât-ı Nâsırî</i>	24

TERCÜME

İslam [Ülkelerindeki] Hadiseler ve Kâfirlerin	
-Allah Onları Mahvetsin!- Hücumu	37
[İslam Dünyasına Saldıran Türklerin] İki Olan Karahıtaylar	42
İkinci Çengiz Han -Allah Ona Lanet Etsin!-	46
İslam [Memleketlerinde Gerçekleşen] Olayların Anlatılması	55
Çengiz Han Ordusunun Ceyhûn'dan Horâsân Tarafına Geçmesinin Anlatımı	61
Melun Çengiz Han'ın Ceyhûn Nehri'ni Geçmesinin Anlatımı.....	66
Celâlî'd-dîn Mengübîrni Hârezmşâh'ın Gazne'ye Gelişi	
ve Orada Karşılaştığı Hadiselerin Anlatımı	68
Velh, Toharistân ve Bâmiyân Kalelerinin Düşmesinin Anlatımı	71
Horâsân Şehirlerinin Düşmesi ve Halkın Şehid Olmasının Anlatımı	72
Horâsân Vilayetinin ve Tekrar Eden Olaylarının Anlatımı	77
Kâliyûn ve Fivâr Kalelerinin Moğol Ordusu Tarafından Ele Geçirilmesinin Anlatımı.....	81
Gûr, Garcistân ve Fîrûzkûh Olaylarının Anlatımı	85
Seyfrûd Kalesi Olaylarının Zikri	89
Garistân'ın Eşyâr Kalesi ve Diğer Kaleler [Hakkındaki Olayların] Anlatımı	96
Çengiz Han'ın Türkistân Tarafına Dönmesi ve Cehenneme Gitmesinin Anlatımı	98
Üçüncüsü Tuşi bin Çengiz Han	103
Dördüncüsü Oktay bin Çengiz Han	105
Oktay'ın 'Irâk ve Türkistân Ülkelerine Asker Sevk Etmesinin Anlatımı	112
Moğol Ordularının Gûr, Gazne ve Lehâver (Lûhûr/Lahor) Tarafına Sevkinin Anlatımı	117

Oktay bin Çengiz Han'ın Ölümünün Anlatımı	122
Beşincisi Çağatay bin Çengiz Han	124
Altıncısı Köyük bin Oktay	127
Müslümanların Kerametinin Anlatımı	130
Melun Köyük'ün Ölümünün Anlatımı	133
Yedincisi Batu Bin Tuşi bin Çengiz Han	136
Sekizincisi Menkü Han bin Toli Bin Çengiz Han	140
Mülhitlerin Sukutunun Anlatımı -Allah Tümüne Lanet Etsin!-	143
Minhâc-ı Sirâc İçin -Toprağı Güzel Olsun!-	148
Şemsü'd-dîn Muhteşem'in Başına Gelen Olayın Anlatımı	150
Dokuzuncusu Hülavu bin Toli bin Çengiz Han	153
Dârü'l-Hilâfe Hadisesinin Anlatımı	155
Emîrül-Mü'minîn'in (El-Must'asım Bi'l-lâh) -Allah Ondan Razı Olsun!- Şehadetinin Anlatımı	162
Hülavu'nun Haleb ve Şâm Tarafına Yönelmesinin Anlatımı	166
Meyyâfârikîn Müslümanlarının Kerametinin Anlatımı	169
Meyyâfârikîn Müslümanlarının Başka Bir Kerametinin Anlatımı	171
Moğolların -Allah Onlara Lanet Etsin!- Çöküşünün Anlatımı	172
İmam Yahyâ A'kab'ın -Allah Ondan Razı Olsun!- Kasidesi	173
Onuncusu Moğol Berke Han bin Tuşi bin Çengiz Han -Üzerine Rahmet Olsun!-	181
Berke Han'ın Müslümanlıktaki Katiyetinin Anlatımı	183
Bu Kitabın Neticesi	188
Kaynakça	190
Dizin	196
Farsça Metin	211

KISALTMALAR

- BB : Bombay Baskısı (*Siyâsetü'l-Emsâr fî Tecribeti'l-A'sâr der Târih-i Âl-i Çengiz*, Bombay 1890).
- bkz. : Bakınız.
- c. : Cilt.
- CB : Calcutta Baskısı (*The Tabaqât-i Nâsiri of 'Omar Minhâj al-dîn 'Othmân, ibn Sirâj al-dîn al-Jawzjani*, ed. W. Nassau Lees, Khadim Hosain and 'Abd al-Hai, Calcutta 1864).
- ç.n. : Çevirenin notu.
- DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Eİ² : *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*.
- İA : *İslam Ansiklopedisi (Millî Eğitim Bakanlığı)*.
- KN : Kandahar Nüshası.
- RT : Raverty Tercümesi (Maulânâ Minhâj-ud-Dîn Abû-'Umar-i-'Usmân, *Ṭabaqât-ı-Nâşirî: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, trans. Major H. G. Raverty, London 1881, c. II).
- s. : Sayfa.
- S. : Sayı.
- vb. : Ve benzeri.
- vd. : Ve devamı.

ÖNSÖZ

XIII. yüzyıl tarihçisi Minhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsırî* adlı eseri, Moğol istilasına ilişkin verdiği bilgiler sebebiyle Ortaçağ tarihi araştırmaları için müstesna ve önemli bir yere sahiptir. Minhâc-ı Sirâc, Moğol istilasına maruz kalan bazı kentlerde bulunduğundan istilanın bizzat görgü tanığıdır. Eserini, gördüğü ve güvenilir kişilerden duyduğunu bildirdiği olayları kaydederek meydana getirmiştir. M. F. Köprülü, bu eserin kıymetini "...*Tabakât-ı Nâsırî*'nin Moğol devri ile uğraşan bir tarihçi için, birinci derecede mühim bir kaynak olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir..." sözüyle vurgulamaktadır.

Çalışmamızın Giriş kısmında ayrıntısını vereceğimiz gibi, *Tabakât-ı Nâsırî*'nin daha önce yapılan tercümeleri mevcuttur. Eserin Hindistan'la ilgili XI. ve XVII ila XXIII. *tabakaları* ilk defa W. Nassau Lees, Khadim Hosain ve 'Abd al-Hai tarafından yayımlanmıştır. Eserin Moğollarla ilgili XXIII. *tabakası Siyâsetü'l-Emsâr fî Tecribeti'l-A'sâr der Târih-i Âl-i Çengiz* adıyla 1890 tarihinde Bombay'da neşredilmiştir. Eserin en çok kullanılan versiyonu, H. G. Raverty'nin yaptığı İngilizce tam tercümesidir. Cûzcânî'nin eserinin tam Farsça baskısı, açıklayıcı notlarla birlikte 'Abdu'l-hayy Habîbî tarafından gerçekleştirilmiştir. *Tabakât-ı Nâsırî*'nin Henry Miers Elliot-John Dowson'ın yayımladığı, Hindistan ile ilgili kısımlarının çevrildiği İngilizce bir tercümesi de vardır. Eserin Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar ile ilgili bölümleri, Doç. Dr. Erkan Göksu tarafından tercüme edilerek Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında neşredilmiştir.

Eserin Moğol istilasının anlatıldığı XXIII. *tabakası* ise tarafımdan çevrilip gerekli notlar ilave edilerek elinizdeki eser meydana getirilmiştir. Tercüme hazırlanırken ‘Abdu’l-hayy Habîbî’nin (Kâbil 1342-1343) çalışması, Nassau Lees tarafından yapılan 1864 Calcutta neşri, Raverty tercümesi (1881) ve *Siyâsetü’l-Emsâr fî Tecribeti’l-A’sâr der Târih-i Âl-i Çengiz* isimli baskı, karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır. Bu nüshalardaki farklılıklar, eserimizin ikinci kısmında verilen Farsça metinde ayrıntılı biçimde gösterilmiştir. İkinci bölümdeki Farsça metin meydana getirilirken ‘Abdu’l-hayy Habîbî’nin eserinden yararlanılmıştır.

Bu kısa *Önsöz*’ümü, kitabın hazırlanmasında emeği geçenleri anarak bitirmek isterim: Elindeki dokümanları göndererek çalışmaya katkı sağlayan Doç. Dr. Erkan Göksu’ya, kitabın tercüme kısmını okuyarak anlatımın iyileşmesine yardımcı olan Doç. Dr. Dursun Köse ve Nazife Gövce’ye çok teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mustafa UYAR
Taipei/TAYVAN-2016

GİRİŞ

MÜELLİF MİN HÂCÛ'D-DÎN SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ VE ESERİ TABAKÂT-I NÂSİRÎ

Hâlihazırda, tercümesini okuyucunun istifadesine sunduğumuz XIII. yüzyıl müverrihi Minhâcû'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî'ye ait *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eserde yer alan Moğol istilasına dair kısmın (XXIII. *Tabaka*) tarih disiplini bakımından önemi, Mehmed Fuad Köprülü'nün bu müverrih hakkında kaleme aldığı makalesinde şöyle ifade edilmektedir:

“Hakikaten, eserin en büyük faslını teşkil eden XXIII. tabaka, Kara-Hıtaylara ait bir kaç sahifeden sonra, umumiyetle moğul istilâsına âittir. Dinî an'anelere şiddetle bağlı bulunan müellifimiz, kıyamete yakın, şark tarafından türklerin zuhûr edeceği hakkındaki bir takım hadisleri muhtelif kaynaklardan naklettikten sonra, bunların moğullar olduğunu söylüyor ve Kara-Hıtayları da bunların habercisi gibi gösteriyor. Cengiz'in zuhûru, moğul kervanının Otrar'da haksız yere zaptı üzerine çıkan ihtilâf ve harp, Cengiz ordularının Mâverâünnehr ve Horasan'a hücumları, Celâl al-dîn H'ârizmşâh'ın Gazne'ye gelişi, moğulların Tuharistan ve Bâmiyân'a, Gûr memleketlerine hücumları, Cengiz'in ölümü, onun halefleri zamanındaki hâdiseler, moğulların Gazne ve Lâhûr'u istilâları, Alamut

ve Kuhistân Bâtınîlerinin imhası, Bağdad'ın zaptı, Berke Han'ın müslümanlığı kabulü gibi vak'alardan oldukça etraflı bir şekilde bahseden müellifimiz, bu hususta en ziyade şifâhî rivayetlere dayanmaktadır. Çok defa nerede ve kimden duyduğunu da tasrih ettiği bu rivâyetlerden bir kısmı bir masal mâhiyetinde olmakla beraber, o devrin psikolojisini göstermesi bakımından faydasız değildir; lâkin bâzı rivayetler, meselâ Muhammed H'ârizmşâh'ın şark memleketleri ve Cengiz hakkında mâlûmat edinmek maksadı ile yolladığı Sayyid Bahâ' al-Dîn'den naklen Tâc al-Dîn Câmî'den ve daha bu gibi müteber şahitlerden nakledilen hâdiselerin ehemmiyeti ve doğruluğu, hiç şüphe götürmeyecek bir mahiyettedir. Bu rivâyetçilerden birçoğu, söyledikleri vâkıya ya doğrudan-doğruya şâhit olmuşlar yahut şâhit olanlardan nakillerde bulunmuşlardır. Moğul istilâsının bazı safhalarına şâhit olmuş ve onlar ile daha gençliğinde harp etmiş olan Minhâc al-Dîn, bu istilânın Efganistan ve şimâlî Hindistan'daki safhaları hakkında geniş mâlûmat vermekten geri durmamıştır. Moğulların âdetleri ve an'aneleri hakkında az-çok bilgisi olduğu anlaşılan müellifimizin, Cengiz ve haleflerinin mizaç ve tabiatları hakkında verdiği mâlûmat, umumî çizgileri ile diğer kaynaklardan edindiğimiz fikirlere çok defa yabancı düşmemektedir. Bilhassa Berke ve Hulagu taraflarından Delhi sultanlarına gönderilen sefâret heyetleri hakkındaki mâlûmat ile moğulların Efganistan ve şimâlî Hindistan'daki askerî hareketleri hakkındaki tafsilâtı, tarihî bakımdan büyük ehemmiyeti hâizdir. **Hulâsa, Tabakât-i Nâsirî'nin moğul devri ile uğraşan bir tarihçi için, birinci derecede mühim bir kaynak olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir...**"¹

¹ M. Fuad Köprülü, "Cûcânî", İA, İstanbul 1963, c. III, 230-237. s. 235.

Köprülü'nün, eserin söz konusu kısmının önemine dair yaptığı değerlendirmenin aktarılması ardından müellifi, eserini, eserinin tarihsel değerini ve eser üzerine şu ana kadar yapılmış çalışmaları kısaca tanıtmakta fayda vardır.

A) Minhâcü'd-dîn Sirâc el-Cûzcânî

Kâdı Minhâc-ı Sirâc ismiyle şöhret bulan Minhâcü'd-dîn Ebû 'Ömer 'Osmân bin Sirâcü'd-dîn Muhammed bin Minhâcü'd-dîn 'Osmân bin İbrâhîm bin İmâm 'Abdu'l-hâlık el-Cûzcânî, 589/1193 senesinde Fîrûzkûh'ta doğmuştur. İlim ve edebiyatla meşgul bir aileye mensup olan müellif, XIII. yüzyılın ilk yarısında Delhi Türk Sultanlığı'nda en yüksek dinî-kazâî mevkilere kadar yükselmiştir. *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eseri ile Minhâc-ı Sirâc, Hint-İran tarihi müellifleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Minhâcü'd-dîn, Cûzcânî bir aileye mensuptu. Büyük dedesi İmâm Abdu'l-hâlık, Gazne'ye yerleşmiş ve bir daha Cûzcân'a dönmemiş ise de o ve ailesi *Cûzcânî* nisbesini kullanmaya devam etmişlerdi. Müellifimizin babası Sirâcü'd-dîn Muhammed, ilim ve sanat adamı hüviyetiyle devrinde büyük bir şöhret kazanmış olup *Efsahü'l-Acem* ve *'Ucûbetü'z-Zamân* namlarıyla tanınıyordu. Gazneliler döneminde mümtaz bir mevkîe sahip olan Sirâcü'd-dîn Muhammed ve ailesi, Gûrlular (1000-1215) devrinde de aynı mevkîi muhafaza ettiler².

² Kâdı Minhâc-ı Sirâc, *Tabakât-ı Nâsirî*, tas. 'Abdu'l-Hayy Habîbî, Kâbil 1342, c. II, s. 230-231; *Maulânâ Minhâj-ud-Dîn Abû-'Umar-i-'Usmân, Tabakât-ı Nâsirî: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, trans. Major H. G. Raverty, 1881, c. I, s. XIX; H. M. Elliot, *The History of India, as Told by Its Own Historians. The Muhammadan Period*, edited by John Dowson, London 1869, c. II, s. 259; Köprülü, "Cûzcânî", s. 230-231; Bazmee Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", *DîA*, c. VIII, s. 98; Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar)*, terc. Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 1-2.

Gûr Sultanı Mu‘izzü’-d-dîn Muhammed bin Sâm, Lahor’u zapt ederek Gaznelilerin Hint hâkimiyetine son verdiği sırada Sirâcü’-d-dîn Muhammed’i Hindistan askerî kadılığına tayin etti (582/1186). Sirâcü’-d-dîn, daha sonra Fîrûzkûh’a dönerek Sultan Gıyâsü’-d-dîn Muhammed’in (1163-1202) hizmetinde bulundu. Bu esnada daha önce tanıştığı ve takdirini kazandığı Sultan Bahâü’-d-dîn Sâm bin Muhammed de Bâmiyân tahtına oturdu (587/1191) ve Sirâcü’-d-dîn Muhammed’i yanına çağırıldı. Bunun üzerine Sirâcü’-d-dîn, Bâmiyân’a geldi. Sultan Bahâü’-d-dîn memleketin başkadılığını, askerî kadılığı, hatipliği, ihtisap işlerini ve iki medresenin idaresini Sirâcü’-d-dîn’e vererek bu vazifelere ait zengin *iktâ*“ları da ona tevcih etti³. Bir müddet sonra tekrar Sultan Gıyâsü’-d-dîn’in teveccühünü kazandı ve bir kez daha onun hizmetine girdi. 591/1195’te Sultan Gıyâsü’-d-dîn adına, İbnü’l-Hatîb ile birlikte Abbâsî Halifesi en-Nâsir li-dîni’l-lâh’a (1180-1225) elçi olarak gönderildi. Ancak bu seyahat esnasında yolda haydutlar tarafından saldırıya uğrayıp öldürüldü⁴.

Minhâcü’-d-dîn, babası Sîracü’-d-dîn’in Gûrlular sarayında mühim mevkiiler elde edip büyük itibar sahibi olduğu bir dönemde 589/1193 senesinde Lahor’da dünyaya geldi⁵. Sîracü’-d-dîn, saray muhitindeki konumuna uygun olarak Sultan Gıyâsü’-d-dîn’in kızı Mâhmelek (Mâh-ı Mülk) Hatun’un sütkardeşi olan aristokrat bir ailenin kızıyla evlenmişti. İşte Minhâcü’-d-dîn’in annesi, aslen Tûlekli olan bu

³ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 232-233; C. E. Bosworth, “Menhaj-e Seraj”, *Encyclopaedia Iranica*, [http://www.iranicaonline.org/articles/menhaj-seraj#]; Raverty, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. I, s. XXI; Bazmee Ansari, “Al-Djûzjâni”, *EP*, c. II, s. 609; Köprülü, “Cûzcânî”, s. 231.

⁴ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 235; Raverty, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. I, s. XXIII; Köprülü, “Cûzcânî”, s. 231; Göksu, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 2-3.

⁵ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 239-241; Bosworth, “Menhaj-e Seraj”; Köprülü, “Cûzcânî”, s. 231.

kadın idi⁶. Bu sayede iyi bir eğitim aldığı gibi, Mâhmelek Hatun'un Fîrûzkûh'taki sarayında rahat bir hayat sürmüştü, bulduğu yaşına kadar onun terbiyesiyle yetişmişti⁷.

602/1205-1206'da on üç yaşında iken bu hatunun huzurunda Fahrü'd-dîn Mübârekşâh'ın bir eserini gördüğünü anlatan Cûzcânî, 607/1210-1211'de yani on sekiz yaşında iken hâlâ Fîrûzkûh'ta bulunuyordu. Fakat Melik 'Alâ'ü'd-dîn'in nikâhında bulunan Mâhmelek Hatun, 607-611/1210-1214 yılları arasındaki hadiseler sebebiyle Hârezm'e gitmek zorunda kaldı. Böylece onun himayesinden mahrum kalan Minhâcü'd-dîn, 613/1216 senesinde Sîstân'a, 617/1220 senesinde ise Tûlek Kalesi'ne gitti. Gûr ile Garcistân arasında, Herât'ın doğusunda yer alan bu muhkem kalede yaşayan Minhâcü'd-dîn, 617/1220'de Ceyhûn'u geçerek Gûr ve Gazne taraflarını da yağma eden Moğollara karşı Tûlek Kalesi'nin müdafaasında görev aldı. Kalenin, 617-620/1220-1223 seneleri arasında Moğol hücumlarına karşı direndiğini ve kendisinin de bütün bu harplere iştirak ettiğini anlatan Minhâcü'd-dîn, aynı yıllarda Gûr meliklerinden Nâsîrü'd-dîn Ebû Bekr'in akrabasından bir kızla evlendi⁸.

Minhâcü'd-dîn, babası gibi Gûrlu sultan ve meliklerin itimadını kazanarak büyük itibar görüyordu. 621/1224 yılında Melik Tâcü'd-dîn Hasan tarafından Gûr haneda-

⁶ Müellifin annesi hakkında ayrıntı için bkz. Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 237-239; Raverty, *Ṭabaḳât-ı-Nâşîrî*, c. I, s. XXII.

⁷ Müellifin çocukluğu hakkında ayrıntı için bkz. Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 237-239; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 162; Bosworth, "Menhaj-e Seraj"; Ansari, "Al-Djûzjânî", c. II, s. 609; Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", s. 98; Köprülü, "Cûzcânî", s. 231.

⁸ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 243-245; Raverty, *Ṭabaḳât-ı-Nâşîrî*, c. I, s. XXIII-XXV; Ansari, "Al-Djûzjânî", s. 609; Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", s. 98; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 162; Köprülü, "Cûzcânî", s. 231; Göksu, *Tabakât-ı Nâsîrî*, s. 3-4.

nını temsilen Kuhistân'a sefaretle görevlendirildi ve Kuhistân *Bâtınî*lerinin *muhteşemi*, yani reisi Ebû'l-Feth Şihâb ile görüştü. 622/1225'te bu defa Melik Rüknu'd-dîn Muhammed tarafından ikinci defa Kuhistân'a gönderildi⁹. Bu vazifeyi yaptıktan sonra, Hindistan'a gitmeye karar verdi. Zira Hindistan, Moğolların artan tehditleri karşısında diğer bölgelere nispetle daha emniyetli idi. Bu maksatla hazırlık yaptığı sırada, o dönemde Sîstân'da hükümet süren Hârezmşâhlar ailesine mensup Melik Tâcü'd-dîn Yınaltegin tarafından Bâtınîlerin reisi Şemsü'd-dîn ile bir barış antlaşması yapmak üzere üçüncü defa Kuhistân'a gönderildi (623/1226). Yınaltegin, onu bir kez daha elçi olarak göndermek istedi ise de Hindistan'a gitmek için gerekli hazırlıkları yapan Minhâcü'd-dîn, bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine hiddetlenen hükümdar onu hapsedmelerini emretti. Kırk üç gün Safihbuzistân Kalesi'nde mahpus kalan Minhâcü'd-dîn¹⁰, Melik Rüknu'd-dîn-i Haysâr'ın aracılığı ile serbest bırakıldı¹¹.

⁹ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 245-248; Raverty, *Tabakât-ı-Nâsirî*, c. I, s. XXV-XXVI; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 162; Köprülü, "Cûzcânî", s. 231.

¹⁰ Minhâcü'd-dîn, Safihbuzistân Kalesi'nde mahpus kaldığı süre içerisinde hissettiklerini, şu beyitlerle kaleme almıştır:

Ne zamana kadar benim billur gözyaşım kehribar gibi yüzüme, zümrüt renkte düşüp mercan levnine dönecek?

Benim ahım Kumârî ağacından çıkan buhar gibi olduğundan ey gözyaşım! Senin, damıtılmış gülsuyu olman tuhaf değildir.

Ne mizacımda kara şer vardır, ne de kötülük; neden Safihbud Dağı'nda mahpus ve esirim o halde?

Sîmurg değilim, bu da Kâf Dağı değil; papağan için ise sonsuza kadar hapis kalmak hoş değil.

Minhâc! Senin doğru yolun, açık yol olsun! Bulduğun o doğru yol ise, kalede kalmak için değil.

bkz. Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 185.

¹¹ Raverty, *Tabakât-ı-Nâsirî*, c. I, s. XXV; Köprülü, "Cûzcânî", s. 231; Gök-su, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 4-5.

Minhâcü'd-dîn, hadiselerin ardından Hindistan'a hareket etti. Horâsân'dan Gazne yolu ile Hindistan'a ulaştı. 23 Cemâdiye'l-ülâ 624'te (11 Mayıs 1227) Uça'ya geldi¹². Bu sırada Uça'da hüküm süren Emîr Nâsîrî'd-dîn Kabaca tarafından kurulan ve Hindistan'daki en eski eğitim müesseselerinden biri olan Medrese-i Fîrûzî'nin müderrisliğine tayin edildi¹³. Ancak 27 Cemâdiye'l-ülâ 625/4 Mayıs 1228'de Sultan Şemsü'd-dîn İltutmîş (1211-1236) burayı zapt etti. Muhasara esnasında hükümdarın karargâhına gelmiş olan müellif, o senenin Ramazan'ında (Ağustos 1228) hükümdar ile beraber Delhi'ye gitti¹⁴. 629 Şaban'ında (Mayıs-Haziran 1232) Gevâliyûr'ı (Gwalior) muhasara etmekte olan İltutmîş'in ordusunda vaizliğe tayin edildi. Haftada üç defa ve Ramazan esnasında her gün vaazlarda bulundu. 26 Safer 630/12 Aralık 1232'de Gevâliyûr Kalesi fethedilince buranın kadılık, hatiplik, imamlik, muhtesiplik gibi bütün şer'î işleri ona tevcih edilip hil'atler ve atıyeler ile taltif olundu¹⁵.

Minhâcü'd-dîn, bir müddet bu vazifede kaldıktan sonra 635/1237'de, İltutmîş'in kızı Sultan Raziyye (1236-1240) zamanında bazı dâhilî işlerin tanzimi için bir heyetle beraber Delhi'ye geldi. Delhi'de ona, Nâsîriyye Medresesi müderrisliği de verildi¹⁶. Bu arada büyük emîrlerden Melik

¹² Ansari, "Al-Djûzjânî", s. 609; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232.

¹³ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 248; Elliot, *The History of India*, c. II, s. 259; Bosworth, "Menhaj-e Seraj"; Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", s. 98; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232.

¹⁴ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 249; Elliot, *The History of India*, c. II, s. 260.

¹⁵ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 249-250; Raverty, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. I, s. XXVI; Elliot, *The History of India*, c. II, s. 260; Bosworth, "Menhaj-e Seraj"; Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", s. 98; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 162; Göksu, *Tabakât-ı Nâsîrî*, s. 5.

¹⁶ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. II, s. 250-251; Raverty, *Tabakât-ı Nâsîrî*, c. I, s. XXVI; Bosworth, "Menhaj-e Seraj"; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232.

Tâcü'd-dîn Sencer Kutluğ'un lütuflarını da gördü¹⁷. Yeni vazifesi sebebiyle Delhi'de kalan müellif, 637/1240'ta Mu'izzü'd-dîn Behrâmşâh'ın cülusu münasebetiyle bir kaside yazarak bey'at merasiminden sonra yeni hükümdara takdim etti. 10 Cemâdiye'l-ülâ 639/16 Kasım 1241'de Delhi kadılığı ile birlikte bütün memleketin başkadılığı vazifesine tayin edildi¹⁸. 16 Cemâdiye'l-âhir/22 Aralık 1241'de Lahor'un Moğollar tarafından zaptı haberi gelince, hükümdarın emri ile Kasr-ı Sefid'de toplanan Delhi halkına vaaz ve nasihatte bulundu. Ancak dâhilî vaziyet çok karışıktı ve tecrübesiz hükümdarı tahttan indirmeye yönelik türlü entrikalar çevriliyordu. Türk emîrlerinin isyan teşebbüslerini yatıştırmak için çalışanlar arasında bulunan müellif, Delhi'nin asiler tarafından muhasarası esnasında Mescid-i Câmî'de namaz kıldıktan sonra bazı fesatçıların hücumuna uğradı. Bu saldırıdan canını kurtardı ise de 8 Zi'l-ka'de 639/10 Mayıs 1242'de şehrin zaptı ve Sultan Behrâmşâh'ın öldürülmesinden sonra tahta Sultan Alâ'ü'd-dîn Mes'ûd'un geçmesi üzerine istifaya mecbur oldu (11 Zi'l-ka'de 639/13 Mayıs 1242)¹⁹.

Minhâcü'd-dîn, bu hâdisede büyük bir rol oynamış olan Vezir Mühezzibü'd-dîn'in, Türk emîrleri tarafından öldürülmesi üzerine artık Delhi'de de oturamayacak hâle geldi. Çaresizce Luknov'a gitmek zorunda kaldı. 9 Recep 640/2 Ocak 1243'te Delhi'den çıkan müellif, hareketinden beş ay önce Bedâvun'a göndermiş olduğu çocukları ile buluşmak üzere oraya gitti. Bedâvun'da hüküm süren

¹⁷ Köprülü, "Cûzcânî", s. 232.

¹⁸ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 251; Raverty, *Ṭabakât-ı Nâsirî*, c. I, s. XXVI; Elliot, *The History of India*, c. II, s. 260; Ansari, "Al-Djûzjânî", s. 609; Ansari, "Cûzcânî Minhâc-ı Sirâc", s. 98; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232.

¹⁹ Onun yerine Kâdi 'Îmâdü'd-dîn Şufûrgânî getirildi. Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 252; Raverty, *Ṭabakât-ı Nâsirî*, c. I, s. XXVI-XXVII; Gök-su, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 6.

Melik Tâcü'd-dîn Sencer Kutluğ, daha önce olduğu gibi yine kendisine büyük lütuflarda bulundu ve orada kalmasını istedi. Bedâvun'dan Ud'a gelen müellif, Ud meliki Kamerü'd-dîn'den de büyük taltif gördü. O sırada Luknov Meliki İzzü'd-dîn Tuğrul Toğan Han, ordusu ve gemileri ile o civara gelmiş idi. Minhâcü'd-dîn, Ud'dan Toğan Han'ın yanına geldi ve ona katıldı. Çocukları ve maiyetini Ud'da bırakarak onunla birlikte 7 Zi'l-hicce 640/28 Mayıs 1243'te Luknov'a geldi. Ud'da bırakmış olduğu çocuklarını ve adamlarını da buraya getirtti. Toğan Han'dan büyük lütuf ve ikram gören müellif, iki sene burada kaldı²⁰.

643 Şevval'inde (Şubat-Mart 1246) Moğol ordularının Luknov kapılarına kadar gelmesi ve Hintlilerin isyan hareketleri üzerine Sultan Alâ'ü'd-dîn, Ud Meliki Temür Han Kıran'ı mühim bir askerî kuvvetle buraya gönderdi. Toğan Han, mağlûbiyetle neticelenen bir mücadeleden sonra, müellifimizin tavassutu ile şehri ona teslim ederek Delhi'ye gitmek üzere yola çıktı. Minhâcü'd-dîn de onunla beraber bulunuyordu. Son zamanlarda hükümdarın yanında büyük bir nüfuz kazanmış olan Uluğ Han²¹ onun Delhi'ye gelmesi için hükümdardan emir almıştı. 14 Safer 643/11 Temmuz 1245'te tekrar Delhi'ye gelen Minhâcü'd-dîn, Uluğ Han'ın himayesi sayesinde tekrar Medrese-i Nâsiriyye müderris ve mütevelliliği ile Gevâliyûr kadılığına ve Delhi Büyük Camii vaizliğine tayin edildi. Uça'yı muhasara etmekte olan Moğol ordusuna karşı Uluğ Han'ın yaptığı başarılı savunmada onun maiyetinde bulundu²².

²⁰ Habîbî, *Tabakât-ı Nâsirî*, c. II, s. 252-254; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232; Göksu, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 7.

²¹ Delhi Türk sultanlarının en önemlisi olup 1266-1287 yılları arasında hüküm sürmüştür. Tam künyesi es-Sultânü'l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Uluğ Han Ebû'l-Muzaffer Balaban'dır, bkz. Orhan F. Köprülü, "Balaban Han", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 3.

²² Raverty, *Ṭabaḳât-ı Nâsirî*, c. I, s. XXVII; Köprülü, "Cûzcânî", s. 232; Ansari, "Al-Djûzjânî", s. 609; Göksu, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 7-8.